ภาคผนวก

ภาคผนวก ก กรอบโครงสร้างคำถามนำ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เน้นเรื่องการจัดการน้ำของชุมชน แต่ต้องศึกษาถึงบริบทของชุมชนว่ามีความเป็นมาอย่างไร มาอยู่ที่นี่ได้อย่างไร เมื่อไหร่ อยู่ที่เมืองน่านในฐานะอะไร ได้รับความคุ้มครองจากเจ้าเมืองน่าน แล้วให้อะไรเจ้าเมืองเป็นการตอบแทน บ้านฝายมูล มีหน้าที่ทำนาหลวง ส่งข้าวเข้าฉางหลวง และในการทำนาน้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญ และโดยบริบททางนิเวศของพื้นที่ทางภาคเหนือ ต้องมีการสร้างฝายเพื่อกักเก็บน้ำ ซึ่งในการสร้างฝาย บ้านฝายมูลเป็นผู้นำ หรือ ผู้ตาม แล้วทำไมจึงได้รับหน้าที่เป็นผู้นำในการสร้างฝาย และ จัดการบริหารแบ่งปันน้ำ การจัดการทรัพยากรน้ำ โดยมีชุมชนร่วมกันดำเนินการ ความเป็นชาติพันธุ์ไทยพวนมีความสัมพันธ์หรือสำคัญอย่างไรในการจัดการน้ำเหมืองฝาย ความสัมพันธ์ในระบบครอบครัว เครือญาติ แบบสังคมชาวนามีส่วนเอื้อต่อการจัดการทรัพยากรน้ำในระบบนี้หรือไม่อย่างไร

เหมืองฝายประกอบด้วย ลักษณะโครงสร้างทางกายภาพของเหมืองฝาย การจัดสรรน้ำ การระดมแรงงานในการสร้าง ซ่อมบำรุง ดูแลรักษา ฝายและลำเหมือง ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับเหมืองฝาย เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีฝาย การขุดลอกลำเหมืองก่อนฤดูการทำนา ระบบกรรมสิทธิ์ ส่วนร่วมของเหมืองฝายที่ชุมชนยอมรับ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตาม คือกลุ่มผู้ใช้น้ำ ศึกษาถึงพัฒนาการและรูปแบบดังกล่าว ในอดีตและปัจจุบันเพื่อเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

เหมืองฝายถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ชุมชน มีกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น และยังคงอยู่เป็นส่วนประกอบที่ทำให้เหมืองฝายยังคงอยู่และสามารถตอบสนองการใช้ทรัพยากรน้ำของชุมชนมาได้จนถึงทุกวันนี้

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝาย เช่น จากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต ปฏิทินการเพาะปลูกของชุมชน ว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างไรบ้าง อาชีพหลัก อาชีพรองของกลุ่มผู้ใช้น้ำจากเหมืองฝาย ระบบความเชื่อในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ ซึ่งจะสะท้องให้เห็นถึงระบบคิดของ การให้คุณค่า และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งในส่วนนี้จะดูว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง และ สุดท้าย จากชุดความรู้จากภายนอกที่เข้ามาในชุมชน ในองค์กร จากกระแสการพัฒนา เทคโนโลยี หรือ จากกลุ่มชาติพันธ์ที่อาศัยอยู่ใกล้เคียง เป็นต้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

โครงสร้างคำถามสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล

วัตถุประสงค์การวิจัย	ประเด็นคำถาม	แหล่งรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบ
. บริบทชุมชน		
1.1 ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน	- หมู่บ้านก่อตั้งเมื่อไหร่ อพยพมาจากไหน ใครเป็นผู้นำในการก่อตั้ง ความเป็นมาเกี่ยวกับระบบชลประทานเหมืองฝาย เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านฝายมูล	- เอกสารของหมู่บ้าน, หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น อบต. และจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง - การสอบถามผู้อาวุโสในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ แก่ฝาย
1.2 บริบททางระบบนิเวศ	- ลักษณะทางกายภาพ ระบบนิเวศ ลำน้ำสำคัญที่ไหลผ่าน สภาพทั่วไปในชุมชน	
1.3 บริบททางเศรษฐกิจ	- จำนวนครัวเรือนเท่าไหร่ ประกอบอาชีพอะไรบ้าง อะไรเป็นอาชีพหลัก รูปแบบการผลิตในอดีตและปัจจุบัน การใช้ประโยชน์และการถือครองที่ดิน	
1.4 บริบทางสังคมและวัฒนธรรม	- การเปลี่ยนแปลงลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การรวมกลุ่ม การช่วยงานประเพณีและการแลกเปลี่ยนแรงงานอย่างไร มีพิธีกรรมและประเพณี ระบบความเชื่ออย่างไรบ้าง วิถีชีวิตของชาวบ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ	

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

วัตถุประสงค์การวิจัย	ประเด็นคำถาม	แหล่งรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบ
ด้านการจัดการน้ำ องค์ประกอบของเหมืองฝาย และ องค์กรเหมืองฝาย		
2.1 ความเป็นมา	- การก่อตั้งองค์กร มีแรงผลักดันหรือสาเหตุอะไรที่ทำให้เกิดการรวมตัวกัน (เช่นการแก้ไขปัญหาของชุมชน ใครเป็นผู้นำในการรวมตัว พัฒนาการ / การบริหาร /อุดมการณ์ในการจัดการทรัพยากรน้ำในระยะเริ่มแรก	- จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน แก่ฝาย
2.2 องค์ประกอบและโครงสร้าง	- มีวัตถุประสงค์ อุดมการณ์ ผลประโยชน์ร่วมกันอย่างไร สมาชิกในองค์กรมีบทบาทในการดำเนินการอย่างไร มีกฎกติการะเบียบข้อบังคับขององค์กรอะไรบ้าง	
2.3 พัฒนาการขององค์กร	- พัฒนาการด้านโครงสร้างของเหมืองฝาย พัฒนาการด้านโครงสร้างขององค์กร บทบาท หน้าที่ การประสานงานกับสมาชิก พัฒนาการด้านกิจกรรม ในปัจจุบัน วิธีคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำ ภูมิปัญญาในการจัดสรร แบ่งปันน้ำ เครื่องมือที่ใช้	

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

วัตถุประสงค์การวิจัย	ประเด็นคำถาม	แหล่งรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบ
ปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรเหมืองฝาย		
3.1 ระบบการผลิต	- การประกอบอาชีพหลัก อาชีพรองคืออะไร มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการประกอบอาชีพจากอดีตถึงปัจจุบันอย่างไร เครื่องมือในกระบวนการผลิต การช่วยเหลือด้านแรงงานในการผลิต การถือครองที่ดินในการผลิต	- การสัมภาษณ์
3.2 ระบบความเชื่อ	- ชุมชนมีความเชื่อเรื่องใดบ้าง (ผีปา ผีน้ำ ผีฝาย ผีบรรพบุรุษ) และความเชื่อนั้นมีความสัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรน้ำและสิ่งแวดล้อมอย่างไร (ทั้งทางตรงและทางอ้อม) - ความเชื่อนั้นมีผลต่อพฤติกรรมของคนในชุมชนอย่างไร เช่น การไม่ใช้ประโยชน์ในป่าต้นน้ำ การไม่ตัดไม้ใหญ่ - ความเชื่อนั้นสะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดและการให้คุณค่าต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชนอย่างไร และมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และ มนุษย์กับมนุษย์ อย่างไร	
3.3 ความรู้จากภายนอก	- ความรู้จากชุมชนใกล้เคียง / จากการส่งเสริมของภาครัฐ จากกระแสการพัฒนา / วัฒนธรรมสมัยใหม่ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ หรือไม่	

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาคผนวก ข แบบสอบถามทั่วไป

I ลักษณะทั่วไปของเกษตรกรสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ

1. เพศ ..... ชาย ..... หญิง อายุ ..... ปี
2. ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน ..... ปี
   หมู่บ้าน ..... ตำบล .....
3. ท่านเป็นสมาชิกการรวมกลุ่มใดบ้างในหมู่บ้าน และมีตำแหน่งใด
   .....
4. อาชีพหลักของท่านคืออาชีพใด
   .... เกษตรกร ....รับจ้าง .... รับราชการ
   .... อื่นๆ โปรดระบุ .....
5. อาชีพรองของท่านคืออาชีพใด
   .... เกษตรกร ....รับจ้าง .... รับราชการ
   .... อื่นๆ โปรดระบุ .....

II ขนาดและสภาพการถือครองที่ดินทำการเกษตร และ พืชผลทางการเกษตร

1. ท่านมีที่นา/สวน จำนวนกี่ไร่ ..... ไร่ / งาน
2. ที่นาที่ทำอยู่ เป็นของใคร ..... ของท่านเอง .....เช่าผู้อื่น
   ..... อื่นๆ .....
3. ในที่ดินของท่านปลูกพืชชนิดใดบ้าง โปรดระบุ .....
   .....
   (เช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง กระเทียม เป็นต้น)
4. ท่านทำนาปีละกี่ครั้ง ..... 1 ครั้ง ในฤดูฝน ..... 2 ครั้ง (นาปี และ นาดอ)
5. ถ้าไม่ใช่ฤดูทำนา ท่านประกอบอาชีพอะไร โปรดระบุ .....
   .....
6. ท่านได้รับการส่งเสริมเรื่องการปลูกพืชจากทางราชการหรือไม่
   .... ได้รับ เรื่อง .....
   .... ไม่ได้รับ และเรื่องที่อยากให้ทางราชการเข้ามาช่วยเหลือ ส่งเสริม .....
   .....
7. ท่านพึงพอใจกับรายได้จากการขายพืชผลทางการเกษตร เช่น ข้าว หรือ พืชไร่อื่นๆ หรือไม่
   ..... พอใจ เพราะ .....
   ..... ไม่พอใจ เพราะ .....

ขอบคุณที่ให้ความร่วมมือ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

8. ท่านมีการปลูกพืชชนิดใดบ้างตลอดฤดูกาลเพาะปลูก 1 ปี

ข้าว ปลูกระหว่างเดือน..... ถึงเดือน ..... จำนวน.....ไร่

..... ปลูกระหว่างเดือน..... ถึงเดือน ..... จำนวน.....ไร่

..... ปลูกระหว่างเดือน..... ถึงเดือน ..... จำนวน.....ไร่

..... ปลูกระหว่างเดือน..... ถึงเดือน ..... จำนวน.....ไร่

..... ปลูกระหว่างเดือน..... ถึงเดือน ..... จำนวน.....ไร่

9. ผลผลิตทางการเกษตรของท่านจำหน่ายโดยวิธีใด

..... จำหน่ายเอง ..... มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ ..... ส่งโรงงาน

.... อื่นๆ โปรดระบุ .....

10. พื้นที่ทำการเกษตรของท่านได้รับการจัดสรรน้ำจากเหมืองฝายเพียงพอหรือไม่

..... เพียงพอ ..... ไม่เพียงพอ ..... ไม่ได้รับเลย

III การมีส่วนร่วมและบทบาทในการจัดการระบบชลประทานเหมืองฝาย

1. ท่านเป็นสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายหรือไม่ ..... เป็น ..... ไม่เป็น
2. ท่านทราบหรือไม่ว่าแก่เหมืองหรือแก่ฝายของท่านเป็นใคร ..... ทราบ ..... ไม่ทราบ
3. ท่านเคยเข้าร่วมการประชุมกลุ่มเหมืองฝายบ่อยหรือไม่

..... ทุกครั้ง ..... เกือบทุกครั้ง ..... นานๆ ครั้ง ..... ไม่เคยเลย

4. ท่านทราบกฎระเบียบข้อตกลงของกลุ่มเหมืองฝายหรือไม่ ..... ทราบ ..... ไม่ทราบ
5. ท่านคิดว่าการใช้น้ำ การจัดสรรน้ำเพื่อการเกษตรจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความแตกต่างกันอย่างไร

1. .....
2. .....
3. .....
4. .....

IV ปัญหาด้านการจัดการในการใช้น้ำเพื่อการเกษตร

1. ปัญหาในการใช้น้ำเพื่อการเกษตรของท่านคือ

.... ปริมาณน้ำไม่เพียงพอ .... คลองส่งน้ำไม่ทั่วถึง เพราะ .....

.... ระบบการจ่ายน้ำไม่ดี เพราะ .....

.... อื่นๆ โปรดระบุ .....

2. ลักษณะของคลองส่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรเป็นอย่างไร

.... เป็นคันดินเหนียว ..... เทด้วยคอนกรีต .... อื่นๆ ระบุ.....

ขอบคุณที่ให้ความร่วมมือ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

3. ความถี่ของการส่งน้ำใช้เพื่อการเกษตรเป็นอย่างไร

   …. ส่งน้ำทุกวัน …. ส่งน้ำวันเว้นวัน …. ส่งน้ำ 2 วัน/ครั้ง

   …. ส่งน้ำ 3 วัน / ครั้ง …. อื่นๆ ระบุ……

4. ในรอบปีที่ผ่านมาหมู่บ้านของท่านเคยมีข้อขัดแย้งในเรื่องการใช้น้ำจากเหมืองฝายหรือไม่

   ….. ไม่เคยมีการขัดแย้ง …. มีการขัดแย้งเป็นบางครั้ง เรื่อง……..

   …. มีการขัดแย้งทุกครั้งที่มีการใช้น้ำ / ทุกฤดูกาล เรื่อง……

5. ถ้าหากมีปัญหาหรือข้อขัดแย้งเกี่ยวกับเรื่องน้ำ ใครเป็นผู้แก้ไขปัญหา จัดการปัญหาอย่างไร โปรดอธิบาย

   ……

   ……

6. สาเหตุของการขัดแย้งในการใช้น้ำคือข้อใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

   …. ระบบการจัดสรรน้ำไม่ทั่วถึง …. ระบบการส่งน้ำไม่ดี

   ….. ปริมาณน้ำไม่เพียงพอ ….. อื่นๆ โปรดระบุ……..

7. ท่านคิดว่าการจัดการน้ำของบ้านฝายมูลควรมีแนวทางการพัฒนา หรือปรับปรุงไปในแนวทางใด เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยปัจจุบัน

   ……

   ……

8. ท่านคิดว่าปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำที่เกิดจากการแก่งแย่งน้ำเพื่อการเกษตรควรแก้ไขอย่างไร โปรดอธิบาย

   ……

   ……

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาคผนวก ค

เหมืองฝายในล้านนา

อาณาจักรล้านนา รวมขึ้นจาก 8 จังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน

ภูมิประเทศทั่วไป เป็นพื้นที่ภูเขาสลับที่ราบ การเกษตรในพื้นที่ดังกล่าว อาศัยสองฝั่งแม่น้ำเป็นที่ทำกิน ซึ่งในหน้าแล้งแม่น้ำจะลดระดับลงต่ำ เกษตรกรจึงหาวิธีแก้ไขโดยกั้นให้แม่น้ำมีระดับสูงขึ้น เอ่อเข้าสู่ลำเหมืองที่กั้นแม่น้ำดังกล่าวเรียกว่า "ฝาย" (เขื่อน) เมื่อน้ำเข้าลำเหมืองใหญ่แล้วต้องกั้นกระแสน้ำเข้าสู่ไร่นาของราษฎรอีกทอดหนึ่ง ที่กั้นลำเหมืองใหญ่นี้เรียกว่า "แต" เพื่อแบ่งน้ำเข้าสู่ไร่นาของราษฎร เมื่อน้ำแยกจากลำเหมืองใหญ่เข้าสู่ลำเหมืองเล็ก จะมีคันกั้นน้ำล้นแบ่งเข้าที่นาของแต่ละคน คันกั้นน้ำนี้เรียกว่า "ปุม" น้ำจะล้นปุมไปสู่ไร่นาแปลงอื่นๆ ต่อๆไป ส่วนในที่นาแต่ละเจ้าเองจะมีทางระบายน้ำไปสู่แปลงต่อแปลงโดยทำช่องที่คันนา ช่องคันนาที่ระบายน้ำนี้เรียกว่า "ต๊าง" ส่วนการปิด เปิดน้ำเข้าต๊างเรียกว่า "ข่าง" เมื่อข่างเข้านาเต็มแปลงแล้วจะให้น้ำไหลเข้าสู่แปลงอื่นๆ เรียกว่า "ยอย" (คำว่ายอยมีผู้สันนิษฐานว่า คงคล้ายกับคำว่าทยอยในภาษาไทยกลางนั่นเอง) หลังจากน้ำเข้าเต็มทุกแปลงแล้ว ก็จะกักไว้ประมาณ 10-15 วัน เพื่อให้น้ำเลี้ยงพืชผล หลังจากนั้นจะปล่อยน้ำลงในลำเหมือง เรียกว่า "การลดน้ำ"

สรุปแล้ว ระบบชลประทานล้านนามีดังนี้ ฝาย แต ต๊า ปุม ข่าง ยอย และลดน้ำ เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัด ขอขยายความดังนี้

ฝาย

การสร้างฝายเป็นผะหญา (ปัญญา) อันชาญฉลาดของคนล้านนา ที่ใช้ความสังเกตระดับน้ำขึ้นลงตามฤดูกาลต่างๆ เช่น ฤดูฝนน้ำหลากมีระดับสูงท่วมตลิ่งฝั่งน้ำ เมื่อหน้าแล้งระดับน้ำลดลงมาก ไม่สามารถเอาน้ำเลี้ยงไร่นาได้ จึงแก้โดยใช้ไม่ไผ่จำนวนนับหมื่นนับแสนเล่มตอกเรียงกันเป็นตับ ซ้อนเหลื่อมขวางลำน้ำ ไม้ที่ใช้ตอกนี้เรียกว่า "หลักฝาย" มีความยาวประมาณ 1.50 เมตร เสี้ยมโคนให้แหลมเพื่อสะดวกในการตอก อุปกรณ์การตอกฝายจะใช้ค้อนไม้ขนาดใหญ่และหนัก มีด้ามยาวคล้ายด้ามขวาน เรียกว่า "ค้อนหน้าแหว้น" (แหว้นหมายถึงกลม) เพราะหน้าแหว้นนี้เองทำให้ตีหัวหลักได้แม่นยำ กระแทกหลักฝายตอกลงพื้นดินใต้น้ำได้ง่ายและลงลึก ทำให้มั่นคงแข็งแรง หลังจากนั้นจะนำก้อนหินมาทำทำนบกันตลิ่งที่หัวฝาย เชื่อมกับตลิ่งบนฝั่งกันน้ำเซาะตลิ่งพัง เมื่อสร้างฝายเสร็จ ในแต่ละปีผู้ที่ใช้น้ำจากฝายนี้ต้องมาร่วมกันรักษา บำรุงฝายจะเกิดเป็นประเพณีเลี้ยงผีฝาย เพื่อให้เห็นความสำคัญของฝายในล้านนาจะขอยกตัวอย่างฝายประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ สามารถรวม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

บ้านเมืองเข้าเป็นล้านนาได้ ฝ่ายนี้ถือว่าเป็นฝ่ายการเมืองของพ่อขุนเม็งรายที่รวบรวมหัวเมืองเข้าเป็นอาณาจักรล้านนาเป็นหนึ่งเดียว เรียกว่า "ฝ่ายวังลาว" ดังนี้

รวมปีพ.ศ. 1800-1839 พ่อขุนเม็งราย ได้ตั้งกองทัพที่เมืองไชยปราการ (แถวอำเภอไชยปราการปัจจุบัน) ทรงคิดรวมหัวเมืองต่างๆ เข้าด้วยกัน แต่ไม่สามารถตีเอาเมืองหริภุญไชยได้ จึงทำอุบายให้ทหารเอกชื่อ อายฟ้า เป็นอุปนิกขิหรือไส้ศึกปลอมตัวเข้าเป็นทหารรับใช้ในเมืองหริภุญไชย (ลำพูน) ขณะนั้นเจ้าเมืองลำพูนชื่อ พญายีบา

อ้ายฟ้าเมื่อแรกเข้ารับราชการในเมืองหริภุญไชย ทำคุณงามความดีจนพญายีบาไว้ใจมอบอำนาจให้เป็นทหารเอก เมื่อได้โอกาสหน้าแล้งอ้ายฟ้าสั่งให้ราษฎรมาขุดเหมืองนำน้ำเข้านาโดยเกณฑ์ชาวเมืองหริภุญไชย (ส่วนมากเป็นชาวมอญ) ทำการขุดเหมือง ขณะขุดเหมืองเป็นเวลาที่เข้าหน้าแล้งไปทุกขณะ แผ่นดินแข็งมาก ผู้ที่มาขุดต่างให้ชื่อว่า "เหมืองแข็ง" แต่คนล้านนาทั่วไปเห็นคนมอญนึกว่าเป็นคนลาว จึงเรียกเหมืองวังลาวมาจนทุกวันนี้

การขุดเหมืองแข็งหรือเหมืองวังลาวหน้าแล้งดังกล่าว ทำให้ชาวเมืองไม่พอใจเกิดความเดือดร้อน อ้ายฟ้าจึงใส่ร้ายว่าพญายีบาเป็นผู้สั่งทำให้ชาวเมืองโกรธแค้นพญายีบามาก จึงเอาใจออกห่างดื้อดึง เมื่อเหตุการณ์เป็นดังนั้น อ้ายฟ้าจึงถือโอกาสส่งข่าวลับกลับมาให้พ่อขุนเม็งรายยกทัพมาตีเอาเมืองหริภุญไชยได้โดยง่าย และรวมเอาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา

ส่วนการขุดเหมืองลาวเสร็จราว พ.ศ. ต้นเหมืองอยู่ฝั่งแม่น้ำปิงด้านทิศตะวันออก (ปัจจุบัน, คือบ้านป่าไผ่ ต.เหมืองแก้ว อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่) ได้ลำเหมืองยาว 17,000 วา หรือ ประมาณ 34 กิโลเมตร น้ำในเหมืองนี้เลี้ยงไร่นา นับหมื่นนับแสนไร่ (ตั้งแต่อำเภอแม่ริมด้านใต้ฝั่งตะวันออกแม่น้ำปิง อำเภอเมืองเชียงใหม่ อำเภอสารภีจนถึงเหนือเมืองหริภุญไชยหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน)

ขุดเหมืองวังลาวเสร็จ พ่อขุนเม็งรายได้สั่งให้ผู้คนที่ใช้น้ำร่วมกัน นำไม้ไผ่ทำหลักฝาย ช่วยกันตอกปัก เป็นแนวขวางลำน้ำปิง ทำให้กระแสน้ำปิงไหลเข้าสู่เหมืองวังลาว (เหมืองแข็ง) ต่อจากนั้นพระองค์ได้ทรงสร้างหอผีฝายขึ้นริมปากเหมืองฝั่งแม่น้ำปิงให้คนที่ใช้น้ำร่วมกันมาเลี้ยงผีฝายในแต่ละปี เมื่อสิ้นสุดหน้าการทำนาทำไร่

การสร้างหอผีฝาย เป็นอุบายที่แยบยลของพ่อขุนเม็งรายที่จะทำให้ชาวบ้านมาร่วมกันรักษาฝาย เพราะคำว่า ผี ในที่นี้คือ คุณความดี หรือ ประโยชน์ของฝายนั่นเอง การที่ทุกคนได้มาร่วมเลี้ยงผีฝาย คือการเข้าร่วมพบปะสังสรร พูดคุย และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นช่วยกันดูแล รักษาฝาย เช่น การซ่อมแซมฝายที่เสียหายในแต่ละปี การขุดลอกเหมืองฝายแผ้วถางลำเหมืองให้คงสภาพดีอยู่เสมอ เป็นต้น

การเลี้ยงผีฝายจะทำเมื่อสิ้นสุดฤดูการทำนา ผู้คนจะนำข้าวห่ออาหารมาร่วมกันที่หอผีฝาย พร้อมกันเก็บเงินซื้อวัวแถ่ว (โคหนุ่ม) 1 ตัว มาฆ่าเซ่นสังเวยผีฝาย ถึงเวลาเลี้ยงผี แก่ฝายจะลงขัน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

(กล่าวเชิญ) ผีฝ่ายมารับเครื่องเซ่นสังเวยแล้วจุดธูปเทียน หลังจากนั้นจะรอจนธูปเทียนดับถือว่าผีฝ่ายกินเสร็จแล้ว ผู้คนจะนำห่อข้าวมาร่วมกันกิน พร้อมกับนำวัวไปทำอาหารเลี้ยงกันไปด้วย ในขณะที่อยู่ร่วมกันนั้นจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ร่วมกันคิดซ่อมแซมเหมืองฝายให้คงสภาพที่ใช้งานได้ดีตลอดไป

จะเห็นว่า หอผีฝายคือเครื่องมือหรือกลไกที่สำคัญเป็นจุดที่ให้คนมารวมกลุ่มกันพัฒนาฝาย สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณของพ่อขุนเม็งรายได้ดียิ่ง นอกจากนี้แล้วพระองค์ยังตรากฎหมายคุ้มครองหอผีฝายเรียกว่า "มังรายศาสตร์" เช่นว่า "ผู้ใดสะหาว ตีหอบูชาผีฝายท่านเสียหาย ต้องถือว่าผิดผีฝาย หื้อมันแปงหอบูชาแทนหอบูชาดั่งเก่า แล้วหื้อมันแต่งเครื่องบูชา บริกรรมหื้อชอบ แล้วหื้อมันแปงไว้ดั่งเก่า" หมายความว่า ผู้ใดสามหาวหรือก้าวร้าว ทำลายหอผีฝาย เสียหายพังลง ให้ผู้นั้นปลูกศาลขึ้นแทนใหม่ แล้วทำเครื่องบูชารักษาไว้ดังเดิม

ถ้าผู้ใดทำลายหอผีแล้วยังขัดขืน บูชาไม่ถูกต้อง ให้มีการลงโทษอย่างหนัก กฎหมายว่าไว้ดังนี้ "ถ้ามันบ่แปงหอบูชา หรือหาเครื่องบริกรรมบ่ได้ ฝายก็แปงบ่ได้ หื้อมันเลี้ยงค่าคำกินคนแปงฝายนั้นต่อเท่าแล้ว" หมายความว่า ผู้ใดไม่สามารถทำงานหรือซ่อมแซมหอผีฝายได้ ต้องจ้างคนอื่นมาทำแทน แล้วเลี้ยงอาหารคนที่ทำนั้นจะเสร็จ หาไม่เช่นนั้นผู้ที่ทำลายหอผีฝายต้องถูกปรับดังนี้ ถ้าฝายใหญ่ไหม 330 เงิน ฝายน้อยไหม 110 เงิน หมายความว่า ถ้าหอผีฝายใหญ่ปรับเป็นเงิน 330 เงิน ถ้าหอผีฝายเล็กปรับเป็นเงิน 110 เงิน

นอกจากออกกฎหมายคุ้มครองหอผีฝายแล้ว พระองค์ยังออกกฎหมายคุ้มครองฝายอีกทางหนึ่ง เพราะฝายนั้นปักขวางลำน้ำ ทำให้การล่องแพ ซุง เรือ อาจลำบากบ้าง จึงทำให้มีคนถอนหลักฝาย เอาเรือซุงชนฝายเสียหาย แต่คนนั้นต้องซ่อมแซมให้ดีดังเดิม กฎหมายพ่อขุนเม็งรายกำหนดว่า "ผู้ใดใสแพล่อง ทิ่มฝายหลุหื้อมันแปงแทนหรือมันแปงบ่ได้ ฝายใหญ่เอาเงิน 110 เงิน ฝายน้อยเอาเงิน 52 เงิน" หมายความว่าคนใดถ่อแพ ทิ่มหลักฝายพังลง ให้ผู้นั้นซ่อมแซม ถ้าไม่สามารถซ่อมแซมได้ให้ปรับ โดยฝายใหญ่ปรับราคา 110 เงิน ฝายเล็กปรับ 52 เงิน แต่หากว่าเรือ แพ มีขนาดใหญ่ไม่สามารถบังคับได้หรือสุดวิสัยก็มีโทษลดลง เช่น "ล่องเรือแพใหญ่ ถ่อฟายบ่แป้ หื้อทิ่มฝายหลุเสีย หื้อมันแปงแทน หรือมันแปงบ่ได้ ฝ่ายใหญ่เอา 52 เงิน ฝายน้อยเอา 32 เงิน เพราะว่าเหลือกำลังมันนา"

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

เหมืองฝายของสาธารณะชน หากผู้ใดไปทำความเสียหายถือว่าทำลายของส่วนรวม มีกฎลงโทษอีกว่า "ผู้ใดไปลู่ง้างปากเหมือง เสียงเกิ่งหนึ่งก็ดี เสียทั้งมวลก็ดี หื้อมันแปงแทน ถ้าแปงบ่ได้ ฝายใหญ่เอาค่า 330 เงิน ฝายลูกน้อยเอาค่า 100 เงิน" แต่ถ้าไม่มีเงินค่าปรับ "หื้อมัดใส่คอกไว้ 3 เดือน" หมายความว่า ผู้ใดไปเปิดปากลำเหมืองครึ่งหนึ่งหรือทั้งหมดก็ดี ให้ผู้นั้นซ่อมแทนขึ้นมาใหม่ ถ้าทำไม่ได้ให้ปรับ ดังนี้ ฝายใหญ่ปรับ 330 เงิน ฝายน้อยปรับ 110 เงิน แต่ถ้าไม่มีเงินค่าปรับต้องถูกมัดมือจำคุก 3 เดือน

ในการไปร่วมสร้างฝายถือว่าทุกคนต้องมีส่วนร่วม ถ้าผู้ใดไม่ไปทำฝาย ดื้อรั้นเอาเปรียบสังคม ทำผิดสังคมอย่างมหันต์ ถึงที่สุดมีโทษถึงแก่ชีวิต ดังกฎหมายพ่อขุนเม็งรายว่า "อันหนึ่งผู้ใดบ่แปงฝายสังเม็ด มันไปลักลอบเอาน้ำท่าน หื้อตีมันหัวแตกแล้วปบ่อยเสียบ่อเยี๊ยะอั้นหื้อมา 110 เงิน" หมายความว่า ผู้ใดไม่ไปทำเหมืองฝายสักนิด แต่ไปลักลอบใช้น้ำของผู้อื่นให้ตีหัวขโมยคนนั้นจนแตกแล้วปล่อยไป ไม่เช่นนั้นก็ปรับเป็นเงิน 110 เงิน แต่ถ้าถูกลงโทษแล้วยังไม่หลาบจำก็ให้ฆ่าผู้นั้นเสีย ดังกฎหมายว่า "หรือมันยังไปลักแถมเล่า หื้อฆ่าเสีย ฆ่าที่นั้นแล" หมายความว่า ถ้ามันไปลักอีกก็ให้ฆ่าให้ตายในที่นั้นไปเลย

การรักษาน้ำในลำเหมือง พ่อขุนเม็งรายได้ออกกฎหมายคุ้มครองว่า "ผู้ใดป้านเหมืองกินปลาหื้อน้ำนาท่านขาดแห้งเสีย หื้อตีหัวมันแตกป่วยเสีย" หมายความว่า ผู้ใดไปกั้นน้ำเหมืองหาปลาทำให้น้ำนาคนอื่นแห้ง ข้าวกล้าเสียหาย ให้ตีหัวผู้นั้นแตกจนป่วยนอนไปไหนไม่ได้ แต่บางครั้งก็ได้รับโทษสถานเบา คือการจับไปให้เจ้าขุนสั่งสอน กฎหมายว่า "หื้อเอามันไปถึงเจ้าขุน ให้เจ้าขุนสั่งสอนมันเสีย"

พ่อขุนเม็งราย ได้ออกกฎหมายคุ้มครองน้ำ ห้ามมีใครแอบขโมยน้ำ ห้ามเอาเปรียบสังคม เช่น แบ่งน้ำจากเหมืองส่วนมากเข้าไร่นาตนเอง ทำให้ผู้อื่นได้รับน้ำน้อยไม่เพียงพอ พืชผลแห้งตาย ผู้ที่เอาเปรียบต้องได้รับโทษ กฎหมายกำหนดว่า "หื้อมันผู้โลภใช้ค่าข้าวอันตายแดดนั้นเสีย" หมายความว่า ให้ผู้ที่มีความโลภนั้นชดใช้ค่าเสียหายเท่ากับราคาข้าวที่ตายแดดนั้น แต่ถ้าผู้ใดทำผิดไม่ชดใช้ ยังกลับไปด่าเจ้าของผู้เสียหาย ต้องปรับไหมเงิน 130 เงิน หากมีกรณีพิพาทเรื่องการแบ่งน้ำกฎหมายกำหนดว่า "หื้อเจ้าขุนเร่งแบ่งน้ำหือเสมอกัน แล้วผู้หนึ่งบ่เชื่อยำคำนั้น กลับไปลักเอาน้ำ เมื่อกลางคืนหื้อไหม 110 เงินหรือไปลู่เอาเมื่อกลางวันก็ดี แล้วมันมีเครื่องมือกับมือ หื้อฆ่ามันเสียที่นั่น ถ้าบ่หื้อไหม 330 เงิน" หมายความว่า หากมีการทะเลาะวิวาท ให้เจ้าขุนทำหน้าที่แบ่งปันน้ำให้เท่ากัน หากยังไม่เชื่อ ไม่นับถือคำพูด ยังกลับไปลักน้ำอีก หากลักกลางคืนให้ปรับ 110 เงิน หรือไปแย่งเอาตอนกลางวัน หรือกลางคืนแล้วยังถืออาวุธ (เครื่องมือ) อยู่ในมือให้ฆ่ามันเสียที่ตรงนั้น ถ้าไม่ฆ่าต้องปรับ 330 เงิน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

หากยามวิกฤตน้ำแล้ง ต้นข้าวกำลังจะเหี่ยวตาย แต่มีการลักลอบแย่งน้ำกันมีคนเอาเปรียบผู้อื่นขโมยน้ำเพิ่มเติมมากกว่าที่เจ้าขุนแบ่งปันให้ กฎหมายกำหนดว่า "หื้อตีผู้ลักหื้อจนหัวแตก บ่อั้นหื้อยับตัวไปหาเจ้าขุนหื้อเจ้าขุนสอนมันตามคอง ถ้ามันยังไม่ลู่ลักแถมเล่า หื้อฆ่ามันเสียที่นั้น" หมายความว่า ให้ตีผู้นั้นจนหัวแตกถ้าไม่อย่างนั้นให้เจ้าขุนสั่งสอนมันตามประเพณี หากยังขืนดื้อกลับไปลักอีกให้ฆ่าตายเสียที่นั้น

ตามที่กล่าวมา จะเห็นว่า ฝาย มีความสำคัญต่อชาวไร่ชาวนา เป็นอย่างมาก ถึงกับมีกฎหมายประเพณีผีฝาย เป็นปัจจัยหรือส่วนประกอบเพื่อการบำรุงรักษานอกจากนี้ยังมีแก่ฝายเป็นผู้ดูแลเป็นผู้นำในการรักษาฝาย แก่ฝายมีหน้าที่กำหนด เกณฑ์ให้ชาวบ้านนำหลักฝาย เครื่องเซ่นสังเวยตลอดจนนัดหมายการบำรุงซ่อมแซมเหมืองฝายในแต่ละปี ดังนั้นแก่ฝายจึงเป็นตัวจักรสำคัญ

ตัวอย่างกรณีแก่ฝายวังลาว (เหมืองแข็ง) คนสุดท้ายพบว่าแก่ฝาย ชื่อพ่อหลวงแหว้น กันถา ได้เล่าให้ฟังว่า ตัวท่านจะเป็นคนกำหนดจำนวนหลักฝาย โดยให้ชาวไร่ ชาวนานำหลักฝายจำนวน 5 เล่ม ต่อพื้นที่ 1 ไร่ มาร่วมตีฝายทุกๆ ปี เช่น ชาวนามีนา 4 ไร่ ต้องนำหลักฝายมา 20 เล่ม เป็นต้น จำนวนคนตีฝาย แก่ฝายกำหนดว่า ที่ดินจำนวน 5 ไร่ ต้องมีคนช่วยตีฝาย 1 คน เช่น คนไหนมีนา 10 ไร่ ต้องส่งคนมาช่วยตีฝาย 2 คน เป็นต้น แก่ฝายมีภารกิจมาก และจะต้องเข้มแข็งไม่กลัวคน เพราะขณะตีฝายอาจมีคนเอาเปรียบคนอื่น แอบนอนหลับตามร่มไม้ บางคนต้องส่งข้าวแก่ชาวไร่ ชาวนา ดังนั้น แก่ฝายจะเลือกคนที่ช่วย เรียกว่า ล่ามฝาย คือผู้ที่ป่าวประกาศ ประชาสัมพันธ์ นำข่าวจากแก่ฝายไปบอกหัวหน้าชาวไร่ ชาวนา ในแต่ละหมู่บ้านเพื่อให้หัวหน้าแต่ละหมู่บ้านไปบอกแก่สมาชิกในหมู่บ้านของตนอีกต่อหนึ่ง เช่น นัดหมายตีฝาย นัดหมายเลี้ยงผีฝาย เป็นต้น

เหมืองฝายแต่ละแห่งจะให้จำนวนนับหมื่นนับแสนไร่ ครอบคลุมจำนวนหมู่บ้านหลายๆ หมู่บ้าน ดังนั้น แต่ละหมู่บ้านจะเลือกตัวแทนหรือหัวหน้าขึ้นมาเป็นผู้ประสานงานกับฝายดังกล่าว หากมีกรณีพิพาทในเรื่องน้ำ หัวหน้าแต่ละหมู่บ้านจะเป็นผู้ตัดสิน หากไม่ตกลงก็จะนำเรื่องให้แก่ฝายดำเนินการ

แต คือ ทำนบกั้นน้ำในลำเหมืองใหญ่ เป็นการแบ่งส่วนน้ำเข้าเหมืองเล็ก อีกส่วนหนึ่งจะล้นท่วมแตไหลต่อไปในลำเหมืองใหญ่ เมื่อถึงสถานที่ใหม่จะแบ่งน้ำอีกคนก็จะทำแตขึ้นอีกชุดหนึ่ง ทำดังนี้เป็นช่วงๆ ดังนั้นในลำเหมืองใหญ่จะมีแตหลายแต คั่นเป็นแห่งๆ ตลอดสายลำเหมือง

การสร้างแต คนจะรวมเป็นกลุ่มขนาดเล็ก เฉพาะเจ้าของไร่ หรือ เจ้าของนาที่ใช้น้ำบริเวณนั้น เช่น แตปู่หมื่น แสดงว่านายหมื่นเป็นหัวหน้า เพราะน้ำจากลำเหมืองจะเข้าสู่นานายหมื่นก่อน และจะไหลต่อไปยังนาของอีก 4-5 คน แล้วแต่กรณี ดังนั้นผู้คนในกลุ่มนี้ต้องให้นายหมื่นเป็นหัวหน้า คนกลุ่มนี้จะรักษาแตของพวกตนให้มั่นคง ดังนั้น แต แต่ละแห่งจะมีชื่อให้เป็นที่จำหมาย เช่น แตปู่หมื่น แตหนานหนิด แตตำแดง เป็นต้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ปุม คือ คันทดน้ำในลำเหมืองขนาดเล็ก เป็นคันดินที่มีช่องให้น้ำผ่านได้ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งน้ำจะไหลเข้าไร่ นา ดังนั้น ผู้คนที่จะทำปุม หรือสร้างปุม ก็มีเพียงเจ้าของนาที่ใกล้ชิดกัน ใช้น้ำร่วมปุมกันเท่านั้น

สรุป ฝาย แต ปุม คือ เครื่องกั้นลำน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตรของคนล้านนา ฝายกั้นลำน้ำใหญ่ แตกั้นลำเหมืองใหญ่ ปุมกั้นลำเหมืองเล็ก

ระบบการระบายน้ำ

ต๊าง คือ ช่องทางน้ำผ่านคันนา จากเหมืองเล็ก หรือจากนาแปลงหนึ่งสู่นาอีกแปลงหนึ่ง ต๊างจะมีทั่วไปตามแปลงนาทั่วทุกแปลง ชาวล้านนาเรียกว่า ต๊างนา

ข่าง คือ การเปิดน้ำให้ผ่านเข้าสู่ต๊างนา ชาวล้านนาเรียกว่า การข่างน้ำนา หมายถึงการระบายน้ำนั่นเอง

กฎหมายพ่อขุนเม็งรายกำหนดว่า "ถ้าผู้ใดข่างน้ำท่านหาปลา หื้อป้านไว้ดั่งเก่าหรือมันบ่ป้าน ถ้ากล้านาเสียหาย ตายเท่าใดหื้อใช้เท่านั้น" หมายความว่า ถ้าใครระบายน้ำเพื่อหาปลาในนาผู้อื่น ให้ทำคันนาไว้ดังเดิม ถ้าไม่ทำเหมือนเดิมข้าวกล้าเสียหาย ให้ผู้นั้นชดใช้เท่ากับความเสียหายของต้นข้าว กฎหมายยังกำหนดอีกว่า "ผู้ใดข่างน้ำนาท่านเสีย..... เจ้าข้าวหรือเจ้านาว่าแก่มัน หื้อมันแปงไว้ดังเก่า มันสดหาวด่าเจ้าข้าว ..... หื้อตีหัวมันแตกเสีย" หมายความว่า ถ้าใครระบายน้ำนาผู้อื่นเสียหาย ถ้าเจ้าของบอกให้ทำคันนาดังเดิม แต่ผู้นั้นกลับสามหาวก้าวร้าวด่าเจ้าของนาก็ให้ตีหัวผู้นั้นจนแตก

ยอย คือ การระบายน้ำทีละน้อยๆ (คำว่ายอยอ่านออกเสียงขึ้นนาสิกซึ่งเป็นเสียงเอกลักษณ์ของชาวล้านนาโดยตรง) โดยมิให้ขาดสายหรือการแบ่งน้ำเข้าสู่นา ให้มีระดับเท่าๆ กัน หากสรุปความหมายเป็นการทยอยน้ำทีละน้อยนั่นเอง

ลดน้ำ หมายถึง การเปิดให้น้ำที่ใช้แล้ว หรือน้ำที่เหลือใช้กลับลงสู่ลำเหมือง การลดน้ำจะทำใน 2 กรณีแรก คือตอนที่จะปลูกนา หรือ ปลูกข้าวน้ำในนามากเกินไป จะดำนาไม่สะดวกจึงต้องลดน้ำให้เหลือน้อยพอเห็นพื้นที่ดิน ทำให้ปลูกนาได้สะดวกขึ้น อีกกรณีหนึ่ง เมื่อต้นข้าวโตก่อนเก็บเกี่ยวประมาณ 10-15 วัน ชาวนาจะลดน้ำ หรือปล่อยน้ำออกมาเพื่อสะดวกในการเก็บเกี่ยว พื้นนาไม่แฉะเกินไปหรือมีน้ำขัง อยู่ทำให้เก็บเกี่ยวได้ง่าย

สรุปแล้ว ระบบการระบายน้ำมีอยู่ 3 ลักษณะ

1. ข่าง คือ การเปิดต๊างให้น้ำไหลผ่านได้เต็มที่
2. ยอย คือ การระบายน้ำออกทีละน้อยๆ
3. ลดน้ำ คือ การปล่อยน้ำทิ้ง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ดังกล่าวแล้วทั้งหมดจะเห็นได้ว่า บรรพบุรุษล้านนาใช้ผะหญา (ภูมิปัญญา) ผันน้ำเข้าสู่พื้นที่ทำกินอย่างเป็นระบบ ได้ก่อให้เกิดผลผลิตอย่างสมบูรณ์ เลี้ยงชีวิตคนมานานนับร้อยนับพันปี[1]

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

[1] ที่มา : "ชุมชนกับการจัดการน้ำ" นิธิ เอียวศรีวงศ์ ถอดเทปบันทึกจากเวทีสืบชะตาลุ่มน้ำแม่ตาช้าง บ้านห้วยน้ำล้อม อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 13 พฤศภาคม 2546

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นางสาว นวลจันทร์ ไหลสุพรรณวงศ์
วัน เดือน ปี เกิด	3 พฤษภาคม 2519
ประวัติการศึกษา	สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย ปีการศึกษา 2536
	สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาฝรั่งเศส คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2540

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved